

Dva teorema pedagoške antropologije

Uvod

Pedagoška antropologija kot mejna disciplina med filozofsko antropologijo in pedagoško znanostjo je nujno teoretsko izhodišče in teoretska podstava današnji prenovi naše pedagogike iz doslejšnjega mehanskega materializma in potvorbenega ekonomističnega ter enoumnega družbenopolitičnega marksizma v pedagogiko demokratizma, pluralizma in humanizma.

To teoretsko prenovitveno vlogo pa ima lahko pedagoška antropologija, ki ni pojmovana le kot pomiritev nasprotij med individualno in socialno pedagogiko ali kot seštevek obeh, temveč takšna, ki je teoretsko zasnovana, disciplinsko pojmovana in uporabna kot samostojna mejna veja današnje pedagoške znanosti. Torej pedagoška antropologija v samostojnem in povezovalnem disciplinskem pomenu; ne pa v pomenu seštevka dveh, doslej nasprotujočih si zasnovnoteoretskih pedagoških smeri ali »šol«.

Pri ugotavljanju prenovitvene vloge današnje pedagoške antropologije še ne gre prezreti, da je ne kaže zamenjavati s celotno filozofsko antropologijo (kar počenjajo nekateri naši »pedagogi – marksisti«!); tudi ne s psihološko antropologijo, boljše, antropološko psihologijo (ki jo pri nas razvijajo predvsem A. Trstenjak, V. Pečjak in J. Musek!) in tudi ne s sociološko antropologijo oziroma antropološko sociologijo (s čimer se pri nas poudarjeno ukvarja S. Južnič!).

Pedagoška antropologija kot ena temeljnih teoretskih podstav pedagoške filozofije se namreč oblikovalno ne ukvarja s tistim, kar je individualnega v otroku, mladostniku, odraslem kot človeku, saj se s tem ukvarjajo pedagoška psihologija in pedagoška sociologija, pedagoška duševna higiena in druge znanosti, temveč se oblikovno ukvarja s tistim, kar je občega, splošnega, človečnega v otroku, mladostniku in odraslem. Torej ne z otrokom, mladostnikom, odraslim v človeku, temveč s človekom v otroku, mladostniku, odraslem, ko gre za uresničitveni proces pajdeje, edukacije in instrukcije.

Teoretsko utemeljevanje in obravnavanje tako pojmovane in uresničevane pedagoške antropologije pa je mogoče postavljati in razvijati na dveh ravneh: na bistvujoči ali esenčni ter na bivajoči ali eksistenčni. Najprej na ravni, na kateri gre za bistvene vsebine v obliki in vlogi imanentnih črt ali potez človeka. In zatem na ravni, na kateri gre za načine bivanja človeka, njegovega pojavljanja in delovanja, ustvarjalnega (samo)uresničevanja in zgodovinskega (samo)potrjevanja. Na prvi ravni torej za sestavine in načine človekove esence, in na drugi za sestavine in načine njegove eksistence.

Prvi teorem

Človekovo esenčnost ali bistvenost določujejo njene vsebne črte ali poteze. Te so vse tiste sestavine človekove bistvujoče imanentnosti in identnosti, po katerih je

* dr. Franc Pediček, raziskovalec, Pedagoški institut pri Univerzi v Ljubljani. Avtor utira poti k teoretičnim osnovam pedagoške znanosti. Njegovi pogledi so zato tudi vabilo k širši razpravi, kako do današnje utemeljene in plodne pedagoške antropologije.

katerih je človek kot živo, duševno, duhovno, socialno in vrednotenjsko bitje, in po katerih se razlikuje od vseh drugih živih bitij.

Filozofi, psihologi in sociologi so skozi stoletja iz človekove esence izčlenili vrsto takšnih imanentnih in razlikovalnih potez človekovega »bistvovanja«.

Po določeni vrednostni lestvici je ena najvišjih pojavljajočih se človekovih potez njegova duhovnost, izražajoča se v človekovi filozofični reflektivnosti in v doživljanju ter ugotavljanju kozmične vključenosti ter »nazajpovezanosti« (re-ligo) z vsem obstoječim in bivajočim.

Z njo je mogoče uvrstiti v sklop imanentnih človekovih potez razumskost ali racionalnost, ki se kaže v abstraktivnem in čutnem odkrivanju zvez in posledic med vzrokom pojavov, procesov, funkcij in odnosov ter njihovimi posledicami, pa naj gre za razsežnost objektivne stvarnosti ali subjektivne resničnosti. Imanentnost te poteze človeka potrjuje dejstvo, da takšne razumovalne in umovalne refleksivnosti nima nobeno drugo živo bitje, prej so opazni povsod drugod le določeni, bolj ali manj uspešni nastavki zanj.

Po določeni logiki razčlenjevanja bi kot na naslednjo človekovo bistvujočo potezo kazalo opozoriti na njegovo delo, proizvajalnost. Nekateri celo uče, da se je prav po uresničevanju te poteze človek zgodovinsko rodil in razvil kot polno človeško bitje ter da se je le z delom v zgodovini tudi obdržal.

Delo pa je že ob prvi zarji človekovega zgodovinskorazvojnega rojstva zahtevalo nujno podstavo v ustvarjalnosti, ki jo moremo imeti za eno naslednjih človekovih imanentnih potez. Če je delo proizvajanje iz realnega, pa je ustvarjalnost »proizvajanje iz nič«, le iz odmišljenega, zamišljenega, refleksijskega; seveda tesno vezanega in vračajočega se v stvarno in konkretno. (Zunaj utilitarnega oziroma pragmatičnega zasega te poteze ali črte človeka pa je mogoče najti njegovo ustvarjalno igrivost!)

Delo in ustvarjalnost, pa sta rodila novo človekovo bistvujočo potezo, sporočilnost (emitentnost) in sprejemalnost (recipientnost), združujoči se v človekovi komunikacijskosti ali medsebojno razumevalni občevalnosti, ki dosega v govornosti svojo najvišjo razvojno stopnjo in obliko. Tudi po tej visoko razviti in znakovno najbogatejši črti se človek razlikuje od vsega drugega v naravi in od vseh drugih živih bitij.

Vse navedene človekove poteze pa je prepredla in povezala ena prav tako esenčnih določilnic človeka, to je njegova socialitetnost ali družljivost. Človeško bitje se je začelo družiti z drugim in se še danes družiti v boju za obstoj in razvoj. Ta poteza se je v nadaljnjem razvoju človeka poinstitucionalizirala in pofunkcionalizirala v societatnosti ali družbenosti (v visokem človekovem razvoju tudi v političnosti, slojnosti, razrednosti!).

Kot nasprotna utež družbenosti kot potezi človeka, ki je od vsega začetka pomenila določeno njegovo zavezovanje skupnostnim celicam sožitja in sodelovanja, torej sprejemanje določenih pravil vedenja in s tem vezanosti in zavezanosti, pa se pojavlja kot bistvujoča poteza še njegova težnja po svobodnosti. Ta je tako pomembna, da brez različne svobodnosti ni človeka! In tudi svobodnosti ni brez njega in njegove vezanosti! Torej sta drug drugemu nujna bistvujočnost!

Še na no, dovolj znano imanentno potezo človeka ne kaže pozabiti, to je človekova vrednostna določevalnost ali normativnost, izražajoča se v njegovi etič-

nosti, pa tudi moralnosti. Bistvujoče pripadnosti te poteze le človeku ni treba dokazovati. Tako pa gotovo tudi ne njene nesporno »človeške« imanentnosti, pripadnosti, vsebnosti.

Ni dvoma, da je treba vse navedene poteze človeka v vsej antropološko snovni pajdeji, edukaciji in instrukciji upoštevati in razvijati. V pedagoškem obravnavanju in oblikovalnem razvijanju ter uresničevanju vseh teh potez je prav vsa snov pedagoške antropologije, ki, kakor že poudarjeno, teoretsko razčlenjuje in upošteva postavko človeka v otroku, mladostniku in odraslem in ne narobe.

Vse našete imanentne črte človeka so tiste postavke, ki jih v pedagogiko prinaša današnja antropologija.

A gre za vprašanje: kaj pa današnja pedagogika prinaša v antropologijo? Namreč, šele ta prispevek dovolj opravičuje in utemeljuje teoretsko postavljanje in razvijanje plodne pedagoške antropologije?

Odgovor: Pedagoška znanost v današnjo antropologijo prinaša opozorilo na esenčno potezo ali črto človeka, ki naj jo tukaj imenujemo: pajdejičnost ali vzgojevalnost!

Pedagogika namreč danes vse bolj ugotavlja, da je mogoče imeti vzgojevalnost za enako imanentno in razvojno pomembno potezo človekovega bistvovanja, kakor vse našete od duhovnosti ali spiritualnosti do etičnosti oziroma moralne normativnosti. Še več, pajdejičnost ali vzgojevalnost je tista poteza človeka, ki ga zaradi boja za obstoj najbolj povezuje z višje razvitim živim svetom, saj bez vzgojevalnosti kot imanentne poteze višje razvita živa bitja ne morejo obstajati in se razvijati.

Kako nesporno je pajdejičnost in vzgojevalnost bistvujoča poteza človeka dokazuje vsak otrok, ko začne »vzgajati« vrstnike že v najnežnejšem svojem življenjskem obdobju, nemalokrat pa tudi starše in druge odrasle, kako naj kaj naredi, česa naj ne naredi itn. Vse to veliko prej, preden dožene, da je sam predmet vzgoje staršev in okolice. To pa kaže na »primarnost« pajdejičnosti ali vzgojevalnosti drugih v odnosu do »vzgojevalnosti« sebe s strani drugih!

Na koncu ne kaže zamolčati zmote, da so našete imanentne poteze človeka prirojene, torej gole biološke postavke. Nikakor: imanentnost pomeni tisto, kar je, obstaja po naravi stvari, kar je bistvujoče nečemu ali nekomu, ne pa kar je nečemu ali nekomu biološko prirojeno. Treba je namreč razlikovati imanentnost od dednosti, sicer zdrsnemo v nerazumevanje in krivično obtoževanje pedagoške antropologije.

Prav to pa se je v naši pedagogiki že zgodilo ob postavljanju teze, da je vzgoja najprej funkcija človeka, da je lahko funkcija družbe. Izhodišče te, za mnoge naše pedagoge in politike tako sporne teoretske postavke naše rojevajoče se pedagoške antropologije v sedemdesetih letih, je bila prav ugotovitev, da je mogoče in treba, imeti pajdejičnost ali vzgojevalnost za eno temeljnih imanentnih potez ali črt človeka!

Drugi teorem

Naj še enkrat opozorimo, če zasega prvi teorem o imanentnih črtah ali potezah človekovo esenčno ravnino, pa zasegajo človekovo eksistenčno raven načini njegovega bivanja in delovanja, drugače, eksistenčnega pojavljanja človeka kot enkratnega in telesno-duševno-duhovno-socialno-vrednostno integriranega in v eno »zlitega« in »ocelovitene« bitja.

Kot takšen se človek najprej bivanjsko pojavlja na generični ali rodovni ravni, to je na ravni svoje biološke in zgodovinske rodovnosti. Torej kot bitje značilno in razvojno človeškega prisvajanja narave in njegovega človeškega spreminjanja ter zasedanja. Torej kot bitje, ki mu je vse človeško biološko in zgodovinsko rodovno dano ter ponujeno v nadaljnje ter enkratno razvijanje, modificiranje in uporabljanje.

Druga eksistenčna raven človeka kot »bitja bivanja« pa je raven, ki ga določuje kot osebek ali individuum, to je kot nedeljivo (in-dividere!) in neponovljivo bitje. S to osebkovnostjo je človek sicer povezan z vsem drugim živim svetom, vendar po kakovosti te individualnosti razvojno najvišje postavljen in določen.

Najvišja razvojna postavljenost in določenost človeka kot individualnega bitja se posebej kaže v kakovosti človekove personalnosti ali osebnosti, to je v povezavi vsega človekovo individualnega, enkratnega in neponovljivega.

Ker je človekova osebnost temelj in izhodišče njegovega družjenja z drugim človekom ali sočlovekom, sledi kot naslednja raven v razčlenjevanju njegove eksistenčnosti – socialna ali družitvena. Človek je namreč socialno ali društveno bitje kateksohen.

S te ravni človekove eksistenčnosti je mogoče še izčleniti njegovo družbenost. Eksistenčno raven človeka določujejo socialna, razredna, politična, zgodovinska ter nenehno razvojna modaliteta človeka kot eksistenčnega bitja.

V sintezi vseh izčlenjenih ravni človeka kot rodovnega, osebnega, osebnostnega, socialnega in družbenega bitja pa je treba opozoriti na dve temeljni bivanjski kakovosti človeka; človek je v kozmos narave in v zgodovino družbenosti neskončno odprto, a je hkrati pa tudi v vsej svoji človeškosti končno zaprto bitje.

Človekovo odpiranje kozmosu narave in razvojnosti zgodovine torej nima meja, saj se vedno znova poganja naprej in višje. A človekova človeška bivanjskost je zaprta končnost, saj se človek kar naprej, v veselju in sreči, boji konca, a si ga v trpljenju in nesreči želi.

Pedagoška »uporaba«

Nemara je iz podane razčlenitve dveh temeljnih teoremov današnje razvite pedagoške antropologije najbolj razvidno, da pedagoške antropologije ni mogoče imeti za področje, v okviru katerega se izmirjata teoretizacija individualne in socialne pedagogike, temveč za teoretsko-disciplinsko popolnoma samostojno kakovostno področje, ki je za današnje prenavljajočo se našo pedagoško misel temeljno pomembno.

To pomembnost pedagoške antropologije je vsekakor mogoče in treba upoštevati pri naslednjih treh »uporabah« pri/v teoretizaciji pajdeje, edukacije in instrukcije:

a) Pri vsem pedagoškem v teoriji in praksi je treba izhajati iz človeka v otroku, mladostniku, odraslem, ne pa iz otroka, mladostnika, odraslega v človeku.

b) Vso pajdejo, edukacijo in instrukcijo je treba razvijati na človekovih imantnih črtah od duhovnosti in racionalnosti do proizvodjalnosti, ustvarjalnosti, komunikacijskosti, svobodnosti, etičnosti in pajdejičnosti.

c) Pri vsej pajdeji, edukaciji in instrukciji je treba upoštevati in razvijati otroka, mladostnika in odraslega kot rodovno, individualno, personalno, socialno in družbeno-zgodovinsko bitje.

Le pedagoški misli, ki se oblikuje na »uporabah« teh treh današnjih antropoloških teoretskih podstavah, je mogoče priznati, da vstopa v svojo resnično in pravo demokratično-humanistično prenovu.

MACA JOGAN

Samourejevalen sistem in igralci

Že dolgo nisem bila tako pravljčarsko in pravljčno razpoložena, kot sem danes. Pa ne, da bi šlo za kakšen pomemben korak v osamosvajanju Slovenije, niti ni bil izvoljen predsednik zveznega predsedstva, niti ni poletel v vesolje prvi slovenski kozmonavt ali kozmonavtka. Razlogi torej niso predvsem zunanji in zelo vidni, pač pa pretežno notranji. Moram pa takoj dodati, da je blaženo stanje moje duhovnosti vendarle spodbujeno z eksternimi dejavniki, ali preprosto povedano: nekatere sestavine kompleksnosti izjemno bogatega okolnega sistema so učinkovale na mene kot sistem osebnosti, torej subsistem, ki je opremljen s telesom kot sredstvom in zavestjo, v katero je vtisnjena racionalnost globalnega sistema.

Se morebiti sprašujete, zakaj se poslužujem kategorij systemske teorije, da bi predstavila svoje razpoloženje. Odgovor ni pretirano težak: tolikokrat poslušam in berem skrajno racionalistične in moderne razlage o izjemni kakovosti systemske teorije, o njeni onipotentnosti v spoznavnem postopku, da sem začela verjeti v njeno vsemoč. In prav zaradi tega, ker je prišlo to spoznanje končno vame, ker se je razpredlo po najbolj skritih kotičkih mojega kognitivnega prostora in od tu že deluje na moje čutenje in voljo, je moje veselje toliko večje in so horizonti moje radosti skoraj neskončni.

Neposreden povod za zasuk v mojih zalogah vedenja je povzročilo branje prispevka D. Krbec »Smotnost v funkciji racionalizacije sistema« (TiP, 28, 5–6: 591–595). Opetovano (kot bi zapisal kakšen eminenten kolega na nekoč zelo systemski ustanovi) sem lahko spoznala, kako obstaja »systemska racionalnost«, ki jo vodi »smisel« in kako je ta racionalnost v funkciji krčenja (ali redukcije) kompleksnosti oziroma v funkciji »samoreferentnosti sistema«.

In ko sem se spraševala o tem, kaj je smisel in kdo ga spočenja, sem dobila jasen postulativen odgovor: »Smisel je per definitionem lastnost družbenih (socialnih) sistemov, saj so socialni sistemi sistemi, ki medsebojna delovanja povezujejo s smislom, omejujejo jih pa pred okoljem drugačnih možnosti« (ibid., 592). Si predstavljate, kako navdušena sem bila, ko je bila tako hitro potešena moja znanstvena radovednost; prehitro skorajda, kajti živeti vsaj nekaj časa v ugibanjih in nestrpnem pričakovanju je tako lepa priložnost za moj telesno-zavestni subsistem. Naj bo, sem si rekla, tudi ta žrtev je končno vredna, saj gre za napredek v znanosti. In kaj drugega je »teorija systemskih smotrov« kot fenomenalen napredek. To je dosežek, ki ga moramo primerjati samo z veličastnostjo božje stvaritve.

Izjemnost te teorije se pokaže ob aplikaciji na katerikoli del sistema ali na njegovo lastnost. Tako moremo briljantnost pojasnjevanja odčitati, če opazujemo skozi to optiko »interno racionalizacijo sistema«, ali pa če gre za redukcijo kompleksnosti okolja: v obeh primerih »sistem s selekcijo poenostavlja svoj položaj glede na okolje« (593). Fantastično, zlasti še, ko spoznamo, da se smotri »pri tem